

Список використаних джерел

1. Вернадский В.И. Дневник 1938 года. *Дружба народов*. 1991. № 2. С. 229.
2. Андерс Владислав. Без последней главы / Перев. с польск. Т.Уманской. *Иностранная литература*. 1990. № 11. С. 243.
3. Цит. за Савин А., Тепляков А. «Партия может ошибаться, а НКВД – никогда». Сотрудники УНКВД по Одесской области на скамье подсудимых (1939-1943). *З Архівів ВУЧК, ГПУ, НКВС, КГБ*. 2015. № 2. С. 91. Ці слова зафіксовані в справі 033424, т. 3, арк. 109зв, що зберігається в Архіві УСБУ в Одеській області.
4. Обидва документи опубліковані в: Через трупи врага, на благо народа. «Кулацкая операция» в Украинской ССР 1937-1941 гг. Москва. 2010. Т.2: 1938-1941 Второй этап репрессий. Завершение Большого террора и восстановление «социалистической законности». С.500-501 (машинописна копія в ГДА СБУ ф. 9, спр. 672, арк. 206) і 503-504 (друкарня ний примірник там само, ф. 9, спр. 5, арк. 156-157).

УДК 94(477)«1953/1964»

Денисюк К. В.

здобувачка IV курсу спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія),

Херсонський державний університет, м. Херсон,
науковий керівник – Г.В.Цибуленко, к.і.н., доцент

РУХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ ЗА ЧАСІВ «ВІДЛИГИ» (1953-1964 рр.)

Анотація. У статті розглянуто політичні зміни, які відбулися в середині 50-х років ХХ століття в СРСР та їх вплив на суспільно-політичне та культурне життя в Україні. Проаналізовано зародження дисидентського руху, висвітлено діяльність шістдесятників. Окреслено ключові фактори русифікаторську політику СРСР в 50-60-х роках ХХ ст.

Ключові слова: дисидент, Українська Робітничо-Селянська Спілка, клуб творчої молоді «Супутник», «Пролісок», русифікація

Актуальність теми визначена потребою поглибленого вивчення тої ролі яку відіграла українська інтелігенція у формуванні національно-патріотичної й громадянської позиції та духовного піднесення українського суспільства.

Метою статті є розкриття інституціонального становлення дисидентського руху в Україні та напрямки спротиву і сфери протистояння культурній та політичній експансії «Кремля», спрямованих на русифікацію українців.

Означена проблематика має надзвичайну кількість наукових досліджень які потребують узагальнення та переходу на новий оціночний рівень. Найсучасніші дослідження та розвідки знайшли відображення в роботах: М. Кріля [1], М. Юрія та Л. Алексієвець [2], С. Білоконя [3], А.О. Бикадорова і Г.С. Сергієнка [4], М.Б. Парахіної [5] та О.В. Овчарука [6].

Прихід до влади в СРСР вихідця з України М. Хрущова відкрив нову сторінку історії, яка отримала назву «відлига» за однойменною повістю

І. Еренбурга. Даний період характеризується помірним пом'якшенням суспільно-політичного життя, й можна також вважати епохою «контрольованого автономізму» [7] для України. Пов'язано це, в першу чергу з тим, що Хрущов отримав свою посаду саме завдяки політичній підтримці українського партійного апарату, з яким його пов'язували 1938-1949 роки.

Українська партійна номенклатура почала отримувати посади в Москві, а сам Хрущов був прибічником національної лінії у керівництві УРСР. 1954 року помпезно відзначено трьохсотріччя «возз'єднання України із Росією», а кульмінацією дійств, проведених з нагоди цього «свята», стало рішення про передання Кримської області до складу УРСР (19 лютого 1954 року) [8, с. 822]. Так Хрущов висловив свою подяку Україні за свою посаду, отриману в боротьбі з Маленковим, Кагановичем та Молотовим.

Початок справжніх змін було покладено в ніч із 24 на 25 лютого, коли Хрущов виголосив свою відому промову (щоправда на закритому засіданні) «Про подолання культу особистості та його наслідки» [1, с. 52]. У дещо видозміненому форматі ця доповідь була опублікована 30 липня 1956 року [9, с. 160]. Однак для суспільства вона зіграла роль каталізатора, багато хто, передусім свідомі інтелігенція, сприйняла її буквально – це початок кардинальних змін у суспільно-політичному житті. Євген Сверстюк про це писав: «Стривожені війною, гартовані злиднями, оглушені тотальною ідеологією, люди раптом прокинулися від падіння страшного ідола і кинулися до пробоїни в стіні, де він упав. Цілі ідеологічні зағони було кинуто на заліплення пробоїни. Однак одиниці кинулись її розширювати. З цього почалися шістдесятники... – ті, яким засвітилась істина ... через пробоїну проник дух свободи, дух бунту, дух непокори. Саме цей дух був духом часу» [10, с. 60].

Однак доповідь на XX з'їзді була лише наполовину правдою, влада так і не наважилася на рішучі реформаторські кроки, яких від неї чекало суспільство. Тож справедливо говорити про половинчастість заходів, про їх непослідовність, адже, вже на самому початку десталінізації до концтаборів потрапили члени нелегальної «Української Робітничо-Селянської Спілки» [11]. По справі пройшли Л. Лук'яненко, С. Вірун, І. Кандиба, В. Луцьків, О. Лібович, І. Кіпиш, Й. Боровицький [12, с. 337]. Члени Спілки прагнули на законних підставах (ст. 17 Конституції СРСР: «За кожною радянською республікою зберігається право вільного виходу із СРСР» [13]) здобути незалежність України. Показовим є те, що під час допиту Л. Лук'яненка, слідчий заявив: «Конституція существует для зағраницы!» [14, с. 94]. Як організатор він отримав найсуворіший вирок – розстріл за ст. 56 КК УРСР «зрада батьківщини», а не як сподівався – ув'язнення за ст. 62 «антирадянська агітація та пропаганда». Однак розстріл в скорім часі було замінено 15-річним ув'язненням [15, с. 66].

До слова про «зағраницу»: початок хрущовської доби ознаменувався при відкритті «залізної завіси», відновилися культурні та наукові зв'язки з іноземними колегами по цеху для інтелігенції. Радянські вчені досить активно виїжджали на конференції як у країни соцтабору так і до «буржуазних», з відповідними візитами СРСР відвідували іноземні вчені [16]. Сам Хрущов став першим із керівників, який відвідав США. А отже ця «відкритість», на нашу думку, дещо зв'язувала руки генсеку у боротьбі з «інакомислячими». Скориставшись цією паузою, в країні розгортається дисидентський рух. Не

виключенням стала Україна, де він набрав особливих рис й вилився у феномен «шістдесятництва».

Учені виділяють чотири основні напрямки дисидентського руху: 1) національно-культурницький, 2) політичний, 3) правозахисний, 4) релігійний [2, с. 52].

В українській літературі з'являється ціла плеяда молодих митців-новаторів – В. Дрозд, М. Вінграновський, Л. Костенко, В. Симоненко, Г. Тютюник, Д. Павличко, В. Підпалый, Б. Олійник, Є. Гуцало, В. Стус; публіцисти, літературні критики – І. Дзюба, Є. Сверстюк, М. Коцюбинська, М. Осадчий, І. Світличний, брати Горині; художники – А. Горська, Л. Семикінка, Г. Севрук, О. Заливаха [10, с. 60; 3, с. 52].

Літературне новаторство шістдесятників черпалося із зарубіжної літератури, яка стала доступною в роки «відлиги», до прикладу, В. Стус захоплювався Гете та Рільке, з творів реабілітованих українських письменників – з «розстріляного відродження» та української народної творчості й міфології [10, с. 60-61].

Талановиті митці починають гуртуватися, так виникають клуби творчої молоді [3, с. 8]. У 1960 році постає київський клуб творчої молоді «Сучасник», очолюваний Л. Танюком, у Львові – «Пролісок». Члени київського клубу – А. Горська, В. Симоненко, Л. Танюк – віднайдуть місце жертв поховань масових репресій 1937-1938 року в Биківні [14, с. 92].

На світ з'являються їх збірки: М. Вінграновського «З книги першої, ще не виданої», «Атомні прелюди» І. Драча «Ніж у сонці. Феєрична трагедія у двох частинах», «Соняшник», Є. Гуцала «Зелена радість конвалій», «Люди серед людей», В. Симоненка «Тиша і грім», Б. Олійника «Б'ють у крицю ковалі», В. Дрозда «Люблю сині зорі», Л. Костенко «Проміння землі», «Вітрила», «Мандрівки серця», у 1959 році публікує свої перші вірші В. Стус в «Літературній Україні» [17, с. 490-492].

Дослідники шістдесятництва виділяють наступні світоглядні засади їх творчості, те, що їх об'єднувало:

- 1) лібералізм (культ свободи в усіх її виявах: свободи особистості, нації, свободи духу);
- 2) гуманізм та антропоцентризм (культ людської особистості – центру Всесвіту);
- 3) духовний демократизм (культ простої, звичайної людини-трудівника);
- 4) духовний аристократизм (культ видатної творчої особистості);
- 5) моралізм та етичний максималізм (культ моральності як абсолютного мірила людських вчинків);
- 6) космізм (усвідомлення «планетарної причетності» людини як частинки Всесвіту до космічних процесів);
- 7) активний патріотизм (любов до Батьківщини й рідного народу) і національна самосвідомість, сакральне сприйняття рідної мови та історичної пам'яті як оберегів нації;
- 8) культурництво (відстоювання справжньої, високомайстерної культуротворчості) [4, с. 7].

Однак період «відлиги» почав минати. З 1962 року спостерігаються обмеження і заборона друкуватися неідейним поетам та письменникам. Виникає нове явище – «тамвидав» (видавництво творів за кордоном) й «самвидав»

(підпільне, часто ручне виготовлення журналів, книжок в середині УРСР). Наступ на шістдесятників йшов паралельно із процесом масової русифікації шкільної освіти.

Наприкінці 50-х років розпочинається робота щодо прийняття постанови «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР». Детально цей процес на основі архівних даних досліджено у праці М. Парахіної [5]. В обговоренні прийняли активну участь українські вчені, письменники, поети. Всі вони відстоювали позиції, що викладання в УРСР в школах повинно здійснюватися українською.

Однак центр – Кремль – мав іншу думку. У результаті найдискутованіша стаття 9 (розділ 1) мала наступне формулювання:

«Навчання у школах Української РСР здійснюється рідною мовою учнів. У школу, з якою мовою навчання віддавати своїх дітей, вирішують батьки. Вивчення однієї з мов народів СРСР, якою не провадиться викладання в даній школі, здійснюється за бажанням батьків і учнів при наявності відповідних контингентів.

Доручити Раді Міністрів Української РСР розробити заходи, які б забезпечували всі необхідні умови для вивчення і поліпшення якості викладання у школах з українською або іншою мовою навчання російської мови, яка є могутнім засобом міжнаціонального спілкування, зміцнення дружби народів СРСР і прилучення їх до скарбів російської і світової культури, а також української мови у школах з російською або іншою мовою навчання всіма учнями, батьки яких і самі учні обрали цю мову для вивчення» [5, с. 141-142].

Таким чином створювалися всі умови, для того щоб батьки обирали для учнів російську мову навчання, адже саме нею здійснювалося здобуття вищої освіти, без володіння нею в людини не було шансів на кар'єрне зростання, тощо. На наш погляд, відлуння цієї постанови ще живе в сучасному українському суспільстві. Час від часу в ефірі та в інтернет-виданнях з'являються повідомлення про те, що батьки нарікають на відміну вивчення української, на перехід шкіл на українську мову викладання. Своє обурення вони пояснюють тим, що в дітей в такий спосіб віднімають право на доступ до унікальних культурних цінностей та знань, а доступ до російської мови відкриває для дітей шлях до «якихось» можливостей. У даному випадку маємо справу не із сучасною дійсністю, а з тою, яка почала існувати в СРСР в післявоєнні роки. Для сучасної дитини можливості відкриваються з вивченням іноземних мов – англійської передусім.

Наслідки русифікації не змусили себе довго чекати. Українських шкіл стає все менше, вони малокомплектні, з російськими ж – навпаки.

Донбас, який в 20-ті роки почав говорити українською, на початку 60-тих років остаточно русифікувався й донині залишається таким. Звичайно, що справа не тільки в русифікації школи, але вона також доклала до цього своїх зусиль.

Свого роду відповіддю на русифікаторську політику Кремля став відкритий лист П. Шелесту І. Дзюби та додана до нього праця «Інтернаціоналізм чи русифікація?». У цій роботі автор детально проаналізував праці Леніна й показав, що сучасна мовна політика прямо протилежна «заповідям вождя світового пролетаріату». Дзюба доводив, що політика русифікації в УРСР є прямим продовженням російського колоніалізму та шовінізму часів Російської імперії [17, с. 493]. «[...] колоніалізм може виявлятися не тільки в формі прямої

дискримінації, а й у формі «братерства», і це останнє дуже характерне для російського колоніалізму» [18]. За такий крок влада вдалася до перевіреного методу – цькування. Згодом – до виключення із спілки письменників, таким чином позбавивши І. Дзюбу права на публікацію своїх творчих доробків [6, с. 25].

Підводячи підсумок, зазначимо, що післясталінська епоха породила нове явище суспільно-культурної дійсності в Україні – дисидентський рух, якому були притаманні свобода у всіх її проявах, гуманізм, людиноцентризм та патріотизм. Усе це вкупі породить до життя цілу плеяду творчих особистостей, яким вдалося повернути ідею елітарності в літературі взамін соціалістичному реалізму й тисячам ідейних творів від яких не залишилося й сліду в сучасній Україні.

Середина 60-х років ХХ століття внесла корективи у суспільно-політичне життя. 1964 року було усунуто від влади М. Хрущова, на зміну йому прийшов Л. Брежнев. Українська історична наука охрестила новий період «неосталінізмом».

Список використаних джерел:

1. Криль М. Українські «шістдесятники» : незакінчений проект. *Kultury wschodniosłowiańskie – oblicza i dialog*. 2012. Т.2. С. 51-59.
2. Юрій М., Алексієвець Л. Хрущовська «відлига» як відновлення самоідентифікації українського народу. *Україна-Європа-Світ*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 21. С. 51-60.
3. Білокінь С. Клуб творчої молоді «Сучасник» (1960-1965). *Студії мистецтвознавчі*. 2012. №4. С. 7-40.
4. Бикадорова А. О., Сергієнко Г. С. Зародження руху та особливості діяльності шістдесятників в Україні. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. №1. С. 5-8.
5. Парахіна М. Б. Особливості русифікації в УРСР у другій половині 1950 – першій половині 1960-х рр. (з історії мовної проблеми). *Український історичний журнал*. 2014. №4. С. 128-146.
6. Овчарук О. В. Феномен «шістдесятництва» в українській культурі : шлях від тоталітаризму до незалежності. *Культура і сучасність*. 2015. №1. С. 21-28.
7. Грицак Я. Нариси з історії України : формування модерної української нації. URL: http://history.franko.lviv.ua/gryc_content.htm.
8. Історія України : Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. Київ : Наук, думка, 2013. 1056 с.
9. Україна в ХХ столітті (1900-2000) : збірник документів і матеріалів / Упорядники: А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. Ю. Король та ін. Київ : Вища школа, 2000. 351 с.
10. Грінченко В., Грінченко В. Тенденції розвитку мистецького життя в Україні в часи хрущовської «відлиги». *Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія : Історичні науки*. 2010. Вип. 13. С. 59-69.
11. Захаров Б. Напрями і течії дисидентського руху в Україні (1956-1987). URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:s90K4JP6YPUJ:https://>

[//periodicals.karazin.ua/drinov/article/download/794/581/+&cd=1&hl=ru&ct=cInk&gl=ua](http://periodicals.karazin.ua/drinov/article/download/794/581/+&cd=1&hl=ru&ct=cInk&gl=ua).

12. Національні відносини в Україні у ХХ столітті : Збірник документів і матеріалів / Упорядники : М. І. Панчук (керівник), І. Л. Гошуляк та ін. К. : Наукова думка, 1994. 559 с.
13. Конституція СРСР (5 декабля 1936 года). URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm#10>.
14. Кульчицький С. В. Спроби реформ (1956-1964). *Український історичний журнал*. 1998. №4. С. 91-102.
15. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987). Харків : Фоліо, 2003. 144 с.
16. Литвих Т. В. Тенденції культурних процесів в Україні в умовах «Відлиги» (друга половина 50-х – початок 60-х рр. ХХ ст.) – наука, література та мистецтво. URL: <http://history-pages.kpi.ua/blog/2015/10/11/литвих-т-в-тенденції-культурних-проце/>.
17. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура : Курс лекцій. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 584 с.
18. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-518-110-6/966-518-110-6.pdf>.

УДК 341.485(=214.58)(477) «1942»

Домаскін М. Д.
здобувач ІV курсу спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія),
Херсонський державний університет, м. Херсон,
науковий керівник – Г.В.Цибуленко, к.і.н., доцент

ГОЛОКОСТ УКРАЇНСКИХ РОМІВ СИВАСЬКОГО В 1942 р.

***Анотація.** На основі опублікованих матеріалів та архівних джерел розглядається трагічний момент в історії селища Сиваське (сучасна Херсонська область). Встановлено, що за умов окупації, місцеве населення було частково знищено під час Голокосту. Дослідження Голокосту залишається однією з головних тем у модерній історіографії*

***Ключові слова:** Південь України, Голокост, роми, розстріл, СС*

Для дослідження історичних проблем все більш популярним стає мікроісторичний підхід, який дозволяє прослідкувати та реконструювати загальні процеси на прикладі одного населеного пункту або, навіть, людини.

За допомоги досвіду історії селища Сиваське ми намагаємося на мікроісторичному рівні дослідити та реконструювати в часі обставини розстрілу ромів біля тоді ще села Сиваське в 1942 р.

Ця тема є малодослідженою і майже не відображена в науковій та популярній літературі. А той історичний наратив, який доносить нам історію минулого, підлягає доповненню та редагуванню.